

НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПЕСМЕ

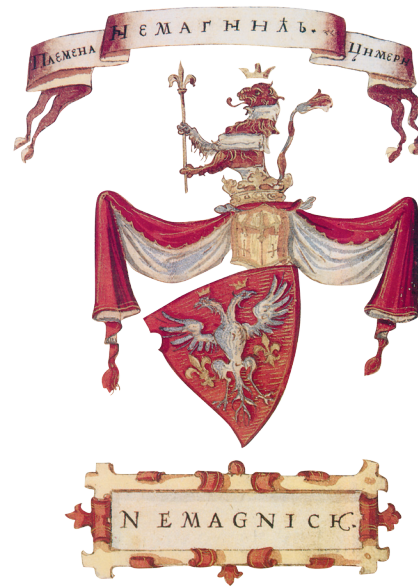
Народне епске песме Вук Стефановић Караџић је назвао јуначким (*мушким*) песмама. Поделио их је према хронологији историјских збивања и тематском критеријуму на епске песме старијих, средњих и новијих времена.

Епске народне песме старијих времена о Немањићима и Мрњавчевићима

Народна епска песма *Урош и Мрњавчевићи*

► ПРИСТУП КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ

Подсетите се песама *Женидба Душанова*, *Женидба краља Вукашина*, *Зидане Скадра* и *Урош и Мрњавчевићи*, које је Вук назвао „пјесме јуначке најстарије – до пропасти царства и господства српског”. Песма *Урош и Мрњавчевићи* пева о догађају код цркве Самодреже на Косову који нема историјску потврду. Међутим, ова песма је свакако везана за атмосферу и збивања у Србији после смрти цара Душана. Наиме, на царски престо после очеве смрти долази Урош, који није имао искуства и снаге да обузда великаше у распарчавању царства. Запазите како је народни певач приказао Мрњавчевиће, моћне велможе (по редоследу епског каталога – краљ, деспот, војвода), а како, пак, Нејаког Уроша. Припремите се да на часу разговарате о песми са посебним тумачењем епске биографије Краљевића Марка.

Самодрежа – црква на Косову

► **Урош** (1355-1371) – син цара Душана, последњи је владар из лозе Немањића, од кога су се одметнули моћни феудалци; у епској народној традицији опеван је као нејако дете (Нејаки Урош)

братијенац – брат

Мрњавчевићи – српска средњовековна властела: Вукашин, Угљеша и Гојко (историјски непознати); традиција је запамтила Вукашина (жупан цара Душана, српски краљ 1366-1371), као самовољног великаша који се одметнуо од цара Уроша, отео му царство и усмртио га

чауш – гласник

књиге староставне (цароставне) – животописи српских владара; у народној свести: свака писана књига

протопоп-Недељко – убицајено име у народним песмама за храброг и неподмитљивог свештеника

закон савршити – завршити литургију

Састала се четири табора
на убаву на пољу Косову,
код бијеле Самодреже цркве:
једно табор Вукашина краља,
друго табор деспота Угљеше,
треће табор војеведе Гојка,
а четврто царевић Уроша.
Цареви се отимљу о царство;
међу се се хоће да поморе,
злаћанима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство.
Краљ Вукашин вели: „На мене је!”
Деспот Угљеш’: „Није, нег’ на мене!”
Војвод’ Гојко: „Није, нег’ на мене!”
Ђути нејак царевић Урошу,
ђути дјете, ништа не бесједи,
јер не смије од три братијенца,
братијенца, три Мрњавчевића.
Пише књигу Вукашине краљу,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка,
нека дође на Косово равно,
да он каже на коме је царство:
он је свјетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у њега су књиге староставне.
Пише књигу деспоте Угљеша,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка.
Трећу пише војеведа Гојко,
и он шиље огњена чауша;
а четврту царевић Урошу,
пише књигу и шиље чауша.
Сва четири ситне књиге пишу
и пошиљу огњене чауше,
све потајно један од другога.
Састаше се четири чауша
у Призрену, граду бијеломе,
код дворова протопоп-Недељка,
али прота дома не бијаше,
но у цркви бјеше на јутрењи,

на јутрењи и на летурђији.
Кољко с’ силни огњени чауши,
колико су силни од силнијех,
те не кћеше коње одјахати,
но у цркву коње нагонише,
потегоше плетене канџије,
ударају протопоп-Недељка:
„Брже хајде, протопоп-Недељко,
брже хајде на Косово равно,
да ти кажеш на коме је царство;
ти си свјетлог цара причестио,
причестио и исповједио,
у тебе су књиге староставне;
јаљ’ ћеш сада изгубити главу!”
Сузе рони протопоп-Недељко,
сузе рони, па њима говори:
„Одбијте се, силни од силнијех,
док у цркви закон савршимо,
знати ће се на коме је царство.”
Тако су се они узмакнули.
А кад закон божји савршише,
излегоше пред бијелу цркву;
тад говори протопоп-Недељко:
„Ђецо моја, четири чауша,
ја сам свјетла цара причестио,
причестио и исповједио,
аљ’ га нисам питао за царство,
већ за грије’ што је сакрјешо;
но идите у Прилепа града,
до дворова Краљевића Марка,
а до Марка, до мојега ђака;
код мене је књигу научио,
код цара је Марко писар био,
у њега су књиге староставне,
и он знаде на коме је царство.
Ви зовите на Косово Марка,
хоће Марко право казивати,
јер се Марко не боји никога.”
Отидоше четири чауша,
отидоше ка Прилепу граду,
бјелу двору Краљевића Марка.
Кад су били пред бијеле дворе,
ударише звекиром на врата.

То зачула Јевросима мајка,
па дозива свога сина Марка:
„Сине Марко, моје чедо драго,
тко удара звекиром на врата?
Баш ка' да су бабови чауши.”
Уста Марко те отвори врата,
чауши се поклонише Марку:
„Божја т' помоћ, господару Марко!”
А Марко их омилова руком:
„Добро дошли, моја ћецо драга!
Јесу л' здраво Србљи витезови,
и честити цареви и краљи?”
Чауши се смјерно поклонише:
„Господару, Краљевићу Марко,
све је здраво, али није мирно:
господа се тешко завадила
на Косову, пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се отимљу о царство,
међу се се хоће да поморе,
злаћанима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство:
тебе зову на Косово равно
да им кажеш на коме је царство.”
Оде Марко у господске дворе,
пак дозива Јевросиму мајку:
„Јевросима, моја мила мајко,
господа се јесу завадила
на Косову, пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се отимљу о царство,
међу се се хоће да поморе,
злаћанима да пободу ножи
а не знаду на коме је царство;
мене зову на поље Косово,
да им кажем на коме је царство.”
Кољко Марко тежио на правду,
тол'ко моли Јевросима мајка:
„Марко сине, једини у мајке,
не била ти моја рана клета,
немој, сине, говорити криво,
ни по бабу ни по стричевима,
већ по правди бога истинога!
Немој, сине, изгубити душе!

Боље ти је изгубити главу
него своју огрјешити душу!”
Узе Марко књиге староставне,
те опреми себе и Шарина.
Шарину се на рамена баци,
отидоше на Косово равно.
Кад су били краљеву шатору,
рече тада Вукашине краље:
„Благо мене до бога милога!
Ето мене мога сина Марка:
он ће казат на мене је царство;
од оца ће останути сину.”
Марко слуша, ништа не говори,
на шатора не окреће главу.
Кад га виђе Угљеша војвода,
тад Угљеша ријеч говорио:
„Благо мене, ето ми синовца!
Он ће казат на мене је царство!
Кажи Марко на мене је царство;
оба ћемо братски царовати.”
Шути Марко, ништа не бесједи,
на шатора не окреће главу.
Кад га виђе војевода Гојко,
тада Гојко ријеч говорио:
„Благо мене, ето ми синовца!
Он ће казат на мене је царство!
Кад је Марко још нејачак био,
ја сам Марка врло миловао,
у свилена њедра увијао,
кано красну од злата јабуку;
куд сам гође на коњу ходио,
све сам Марка са собом водио.
Кажи, Марко, на мене је царство,
ти ћеш Марко, први царовати,
а ја ћу ти бити до кољена!”
Шути Марко, ништа не говори,
на шатора не окреће главу;
право оде бијелу шатору,
ка шатору нејака Уроша,
догна Шарца цару до шатора;
онђе Марко Шарца одсједнуо.
Кад га виђе нејаки Урошу,
лако скочи са свил'на душека,
лако скочи, паке проговори:

Јевросима – жена краља Вукашина Мрњавчевића и мајка Марка Краљевића; помиње се у историјским изворима из 1370. године под именом Алена (Јевросима је можда њено монашко име); у епској традицији етички је узвишена личност, чије је савете сину народ прихватио као највиши закон патријархалног морала

„Благо мене, ето мога кума,
 ето кума, Краљевића Марка!
 Он ће казат на коме је царство.”
 Руке шире, у грла се грле,
 у бијело цјеливају лице,
 за јуначко питају се здравље,
 па сједоше на свиљна душека.
 Тако мало време постајало,
 данак прође, тавна ноћца дође.
 Кад ујутру јутро освануло
 и пред црквом звона ударише,
 сва господа дошла на јутрење.
 У цркви су службу савршили,
 изъегоше из бијеле цркве,
 у столове пред цркву сједнули,
 шећер ију, а ракију пију.
 Марко узео књиге староставне,
 књиге гледа, а говори Марко:
 „А мој бабо, Вукашине краљу,
 мало л’ ти је твоје краљевине?
 Мало л’ ти је – остала ти пушта!
 већ с’ о туђе отимате царство?
 А ти стриче, деспоте Угљеша,
 мало л’ ти је деспотства твојега?
 Мало л’ ти је – остало ти пушта!
 већ с’ о туђе отимате царство?
 А ти стриче, војвода Гојко,
 мало л’ ти је војводства твојега?
 Мало л’ ти је – остало ти пушта!
 већ с’ о туђе отимате царство?
 Видите ли, бог вас не видео!
 Књига каже: на Урошу царство!
 Од оца је остануло сину,
 ђетету је од кољена царство;
 њему царство царе наручио
 на самрти, кад је починуо.”
 Кад то зачу Вукашине краљу,
 скочи краљу од земље на ноге,
 па потрже злаћена ханџара,
 да убоде свога сина Марка.
 Бјежи Марко испред родитеља,
 јер се њему, брате, не пристои
 са својим се бити родитељем.
 Бјежи Марко око бјеле цркве,

око бјеле цркве Самодреже,
 бјежи Марко, а ћера га краљу,
 док су трипут коло саставили
 око бјеле Самодреже цркве,
 готово га бјеше сустигао,
 ал’ из цркве нешто проговара:
 „Бјеж’ у цркву, Краљевићу Марко!
 Видиш ће ћеш данас погинути,
 погинути од свог родитеља,
 а за правду бога истинога!”
 Црквена се отворише врата,
 Марко бјежи у бијелу цркву,
 за њиме се врата затворила.
 Краљ допаде на црквена врата,
 по диреку удари ханџаром,
 из дирека крвца покапала.
 Тад се краље био покајао,
 те је ријеч био говорио:
 „Леле мене до бога једнога,
 ће погубих свога сина Марка!”
 Ал’ из цркве нешто проговара:
 „А чујеш ли, Вукашине краље!
 Ти нијеси посекао Марка,
 већ пос’јече божјега анђела.”
 На Марка је врло жао краљу,
 те га љуто куне и проклиње:
 „Сине Марко, да те бог убије!
 Ти немао гроба ни порода!
 И да би ти душа не испала –
 док турскога цара не дворио!”
 Краљ га куне, цар га благосиља:
 „Куме Марко, бог ти помогао!
 Твоје лице св’јетло на дивану!
 Твоја сабља сјекла на мејдану!
 Нада те се не нашло јунака!
 Име ти се свуда спомињало,
 док је сунца и док је мјесеца!”
 Што су рекли, тако му се стекло.

Извор: Војислав Ђурић, *Антологија
 народних јуначких њесама*, Српска
 књижевна задруга, Београд, 1991.

♦ Песма Урош и Мрњавчевићи чува спомен на неслогу великаша и немоћ цара Уроша да им се супротстави. Око чега су се сукобили великаши? Анализирајте дијалог који воде Мрњавчевићи? Зашто нико не сме да пресуди на коме је царство?

♦ Како се понашају четири чауша према протопоп-Недељку, а како према Марку Краљевићу? Направите паралелу.

♦ Ко је и зашто затражио помоћ од Марка Краљевића? Који се историјски траг сачувао у песми?

♦ Шта мајка Јевросима саветује Марку? Какве вредности она види у истини и правди?

♦ Како се Марко понаша по доласку у табор и при проласку поред шатора свога оца, стричева и царевића Уроша? Шта све Мрњавчевићи нуде Марку да би пресудио у њихову корист? Зашто је царевић Урош обрадован Марковим доласком?

♦ Шта Марко изриче о похлепи великаша?

♦ Кад је чуо *на коме је царство*, како реагује краљ Вукашин? Зашто му се Марко не супротставља?

♦ У каквој су функцији клетва и благослов? Шта се изриче завршним коментаром о епиској биографији Краљевића Марка? Обратите пажњу на употребу контраста као стилске фигуре и као поступка у структури песме.

♦ Размислите, зашто су речи мајке Јевросиме постале омиљена народна пословица?

♦ Који је идеал за Јевросиму и Марка најважнији? Процените морално-естетску вредност њихових ликова.

♦ Шта ову песму сврстава у наше најлепше народне епске песме.

ПОЈМОВНИК

Клетва – краћа говорна форма којом се исказује жеља са негативном намером. Архаична фолклорна творевина заснована на веровању у магијску моћ речи (нпр. у епским песмама *Урош и Мрњавчевићи*, *Мусић Стеван* и др.).

Благослов – изражавање жеље за добротом и срећом, призивање божје милости. Води порекло из паганских времена, а касније је прихваћен и у хришћанском обреду. Током времена благослов је постао део свакодневне фразеологије или усмених и писаних жанрова (нпр. у епској песми *Урош и Мрњавчевићи*).

Цар Урош и краљ Вукашин, фреска,
манастир Псача, XIV век

УТВРЂУЈЕМО ПОЗНАТО И УСВАЈАМО НОВО ГРАДИВО

Епске песме старијих времена, о Немањићима и Мрњавчевићима – „Јуначке пјесме најстарије” опевају јунаке и значајне догађаје из српске историје до краја XV века и пропасти самосталних средњовековних држава. У епске песме старијих времена, према тематском критеријуму и историјској хронологији, убрајају се песме о Немањићима, Мрњавчевићима, Марку Краљевићу, Првом и Другом косовском боју, Бранковићима, Јакшићима и Црнојевићима. Ове песме уметнички су најуспелија забележена остварења српске епске поезије.

У овај тематски круг убрајају се следеће песме: *Бановић Свјатихиња*, *Зиданье Скадра*, *Женидба Душанова*, *Свети Саво*, *Женидба краља Вукашина*, *Зиданье Раванице* и др.

Песму *Урош и Мрњавчевићи* Вук Караџић је записао од старца Рашка, који је на почетку буне на дахије „добежао у Србију” и настанио се близу Крагујевца. Од њега је Вук преузео више лепих песама, између осталих и ове: *Зиданье Скадра*, *Женидба кнеза Лазара*, *Зиданье Раванице* и *Мариића дјевојка и Рајко војвода*.

У песми *Урош и Мрњавчевићи* свакако најјачу уметничку функцију има светао лик Јевросиме, мајке Краљевића Марка. Саветом који даје сину истакнута је етичко-васпитна улога мајке у патријархалном друштву. Стихови који о томе говоре и данас живе у народу у пословичкој употреби.

Кроз Вукашинову клетву и Урошев благослов дата је карактеризација једне сложене личности као што је Марко Краљевић. Такође је исказано народно познавање Маркове историјске (стихови које казује Вукашин) и епске биографије (стихови које казује Урош).

Поред осталих општих места, посебан значај има тзв. епско понављање. Оно епском певачу служи као готова формула помоћу које прави песму (проширује песму или му служи да предахне). У песми *Урош и Мрњавчевићи* поновљени стихови означавају неке најважније тренутке и наглашавају оно што има највећи значај. Сматра се да су епска понављања највише допринела лепоти уметничког изражавања.

СТВАРАЛАЧКА РАДИОНИЦА

Научите напамет стихове које мајка Јевросима говори Марку.

У епској песми, за разлику од осталих народних умотворина, приказивање догађаја обухвата емотивну, психолошку, етичку и херојску димензију јунака, што сте приметили и у анализи народне епске песме *Урош и Мрњавчевићи*. Уочите и образложите како се током развоја догађаја у овој песми на психолошком и етичком плану јавља двосмерна градација:

1. опадајућа
2. растућа.